

Irodalmunk szerelmese

Susan Hargreaves levelei

I Wellhead
Fountain Street
ULVERSTON
Cumbria. LA 12 1EQ

2000. X. 28.

Kedves Ilia úr!*

Csodálom a figyelmességét, ennyi év után is! Azonnyomban olvastam el a két régi levelemet. Sejttem, hogy az elsőnek a megfogalmazásában segített budapesti vendéglátóm. A másodikat – Csehszlovákia megtámadását teljesen figyelmen kívül hagyva – tihanyi látogatásom után, aznap este írtam meg – fáradtan és izgatottan.

Németh László igen kedvesen fogadott. Második látogatásom alatt frissen szedett őszibarackkal megkínált – páratlanul jóízűt.

Mindkét látogatásom célja az volt, hogy rábírjam arra, hogy egy rettenetesen honvágyó száműzöttnek írjon egy levelet, akárcsak egypár jóindulatú sort. Ebben kudarcot vallottam. Szentelen beavatkozás? Talán. Most nem lenne merszem hozzá.

Ő nem válaszolt. Nem is vártam, nem volt miért.

Kalandozásaim korából megmaradt néhány levelet ezúttal elküldöm, hátha érdeklik Önt.

1. Musnai László küldte Nagyenyedről. Kézírását nem értettem, eldugtam a levelet.

2. Szabó Zoltán reagálása első tihanyi látogatásomra. A harmadik bekezdésben szereplő „felvétel” története ez: 1961(?)-ben Tamási Áron Londonba látogatott. „A Szabad Európa Rádió londoni stúdióján (?) felvette *Czincziri Hám* című novelláját. 1966-ban a londoni Szepsi Csombor Körben Szabó Zoltán emlékezett meg Tamási Áronról – talán le is játszotta a szalagot. 1967-ben Erdélybe indulásom előtt elkértem Zoltántól egy másolatot. Budapesten mutattam Tamási Ágotának, aki a Petőfi Múzeummal átmásoltatta egy Romániában használt formátumra. Udvarhelyen béreltem egy magnót a Kultúrháznál, és Farkaslakán játszottam le a rokonoknak. Utána Tamási Áronné elkérte a szalagot a Múzeum számára, és a Múzeum majd elvesztette.

3. Cs. Szabó reagálása útleírásomra. (Legjobban utóirata tetszik.)

4. Ugyanúgy, egy év múlva.

5. Cs. Szabó feleségének halála írtam neki, Morus Tamást idézve:

“They do mourn and lament no man’s death, unless it to be one whom they see depart from his life full of care, and against his will.” Utopia, Book II.

„[Az utópiaiak] senkinek a halálát nem gyászolják, nem siratják, hacsak olyanét esetleg, aki gondterhelten, akarata ellenére távozott el életéből.”

6. Illyés Gyulának írtam köszönő levelet, amikor megszereztem az egyetemi végzettségemet. Sokat tanultam tőle. Becsületesen meg is tette, amit ígért. Izsák József szerint Illyés valamelyik írásában megemlítette a „paraszthatnám” szót és „szülőjét”.

Azért küldöm el ezeket, mert már nagyon beásum magamat az angliai életbe.

Nyugdíjasnak nem jár étkezde, meg kell tanulnom főzni. „Házi” számítástechnikust sem tudok hívni, ha rosszkodik a számítógépem. Ön is a tudója, mennyi minden tennivalója akad az embernek, ha már nem jár munkába.

*Susan Hargreaves kézirásos levele Ilia Mihálynak.

Két hét múlva mégis Budapesten leszek néhány napra.
Ha megint ír nekem, saját Magáról is írjon, kérem. Hogy van?

Szeretettel, tisztelettel:
Zsuzsa

4 Thetis Terrace,
Kew Green, Richmond, RIC 3650
67 augusztus 20

Kedves Susan,* bocsánat hogy géppel írok, ami nem illik. De három héttel ezelőtt egy igazán ostoba baleset a jobbkisujjam egyes részeit kilökte a helyéből. A sánt már levették róla, de azért eléggé használhatatlanná teszi az egész kezemet. Irni meg végleg nem tudok a nélkül, hogy útba ne volna. Bosszantó.

Most már csakugyan röstellem, hogy sok és szíves leveleire vagy nem válaszoltam, vagy válaszoltam, de nem küldtem el, mint legutóbb. Ennek oka az volt, hogy ami benne volt, azt félig elbeszéljük telefonon. A válaszelmaradások oka (ahogy ezt említettem, ebben a még kézzel írt levélben) valószínűleg a „Kedves Szabó úr” megszólítás. Szabó igen sok van, Szabó úr ugyanannyi, valahogy nem tudom azonosítani magam vele. Ami leveszi a válaszadási kötelezettségérvést. Írásra rest emberről. Úgyhogy maradjunk a keresztneveknél.

Köszönöm a „by” hand folytatást. Éjszaka a kutyák nagyon ugattak, de a hátsóajtónál. Miután becsuktam, észrevettem a holmit az első ajtónál. Miért nem zörgetett? Igen meghatódtam tőlük. A „kosarasmadaras” terítőt Ágota küldte, vagy maga hozta? Igen szép. A Féja-kötetnek csak a fényképanyagát néztem meg, ami érdekes. A levele nagyon is az, azonfelül roppant figyelmes. S miféle sophisticated intellektuális jócselekedeteket hajtogat Maga végre Magyarországon? Ez a Németh Laci! Sose fogja kinőni se a gyerekeségét, se a genialitását. Micsoda csacsiság, hogy én őt nem szeretem. A helyzetét nem szeretem, amiben érényei jóakarata és kötelességtudása lealacsonyítják a szellem mértéke alá. Épp ezek! Nem tudom, látta-e a mellékelt előadásomat róla, valamikor hatvankettőből? Ha akarja, küldje tovább neki, bár okosabb nem tenni, mert Isten tudja mitől kezd el duzzogni, attól ami tele van szeretettel. A jellemzésen, akármilyen? Majd írok egyszer néhány szerető szót valahogy valahol, róla. Nem sokat, akkor nem lehet baj belőle.

A napló-helyett-levél igazán nagyon szép is, érdekes is, tanulságos is. Annak igen örvendeztem, hogy a felvételt Tamásiné nál hagyta. Valóban nála van jobb helyen, ha tudtam volna, hogy megkeresi, ezt ajánltam volna. A Farkaslaka olyan gesztus, ami nekünk esik jobban. Emez neki.

Fölhívtam volna köszönetképp, s hogy megszidjam, saját postását játssza az ajtó előtt... De elég rossz kedvem van, mert ezen a végre szép napon mindenféle tavalyelőtti nyugtákat kell kisilabizálnom, identifikálnom és rendbetennem az inspectornak, de nem az ő hibája, hanem az általam fizetett szakember könyvelőé, aki elsüllyesztette őket, hogy kevesebb dolga legyen. Most végezhetem.

Kezdem is.

Mihelyt felmerülök ennek a Blake-rajznak való közegnek a szorításából, talán összejöhetnék,
Köszönettel:
Sz. Zoltán

48, GLOUCESTER MEWS, LONDON, W. 2

30. 8. 1967

Kedves Susan,*

Hogy tud magyarul! Ha én így tudnék angolul, most az egyik kis Csatorna-szigeten élnék, tágas villában, s írnam a best-seller könyveket. Boldog lennék, ha a kiszármazott magyarok annyira megőriznék nyelvük tisztaságát, ahogyan maga – önérejből megszerezve – levelében ragyogtatja. Meghatott a tudása.

A levelet ketten olvasták: Rentoul Feri és felettese, Tarján, a középeurópai szolgálat feje. Elzárva tartom a lakásomon, nem mutatom meg senkinek, nem is beszélek róla. De ha hónapokkal koráb-

*Szabó Zoltán gépirásos levele

ban érkezett volna, akkor bizony megkérem: engedje meg a legvégének a felhasználását, a forrás elhallgatásával, Morus tanulmányomban. Aranyos történet. S ártalmatlan. Sajnos, a tanulmány már Rómában van, valószínűleg a Katolikus Szemle karácsonyi száma közli, ha belefér. Hosszú.

Most veszem észre, hogy még nem köszöntem meg a 17.-i levelet. Háromszor is elolvastam, hogy semmi se kerülje el a figyelmemet. Ritka érdekes beszámoló minden tekintetben. Megerősítette más – de nem ilyen jó – forrásokból szerzett tapasztalataimat, hogy beteg a nép lelke otthon. Nem örökre, azt nem mondom. *Most* az. Nyomasztó a hitelesen közölt beszélgetések hatása.

Amit a BBC műsorok hallgatásáról és nem-hallgatásáról ír, szintén megerősíti a korábbi kedvezőtlen jelentéseket és Rentoul tapasztalatait, amelyeket júniusban szerzett Budapesten. De hát nemcsak az angolok makacsok, – makacsok az elangolosodott magyarok is. Tehát úgy teszünk, mintha nem lenne semmi baj, csinálunk mindent tovább odaadással, igyekezettel, minden erőnkéből. Persze nemcsak a hallgatók „leszakadása” probléma, hanem az is, hogy – amint írja – túl gyenge a sugárzás. S ebben a kérdésben bizony már elmarasztható a BBC /s a kormány is/: lemarad hangerőben a többi rádió mögött, a múlt dicsőségén rágódik. Akárcsak a magyarok! „Mi voltunk a legerősebb nemzet Középeurópában Mátyás alatt” – ez is igaz. De a háború is, Mátyás is elmúlt.

Tamási Áronné félelmét én sem értem. De hát abba igazán nem lehet beleszólni, hogy ki mitől féljen, s mitől ne. Ám a cikket csak ő ítélte meg aggódva, Áronka közeli otthoni barátai más szemmel olvasták. Szeptember közepén jelenik meg az Új Látóhatár emlékszáma Tamási Áronról; Szabó Zoltán is, én is hosszabb tanulmányt közlünk benne. S közöljük a sírt, mellette a sírásóval. Megpróbálók majd egy-két példányt bejuttatni, talán kézbesíti a posta. S magánúton is.

Hálásan köszönöm Tompa Kálmán írását. Szép és plasztikus. Írtam neki s megkértem: engedje át, ha lehet, közlésre a temetésre vonatkozó részt a második oldal közepétől a negyedik közepéig. S írja meg azt is, hogy hozzájárulás esetén névvel akarja-e vagy budapesti vagy erdélyi névtelen levélként. Még nem válaszolhatott.

Megvannak-e a maga által vezetett könyvtárnak az Új Látóhatár, Magyar Műhely és Katolikus Szemle évfolyamai? S megvannak a külföldön megjelent könyveim? Októberben elkezdik a következőnek a szedését. /Hunok *Nyugaton*/.

Visszamelegedtem, igaz köszönettel, a Gond és Hitvallást. A borítékot és lev-lapot is, bár azokat nem kérte. Lehet, hogy azokat is csak megmutatásra szánta.

Még egyszer szívből köszönöm a levelét, s a bizalmát.

Igaz barátsággal kezét csókolja
Cs. Szabó László

P. S. Figyelmesen újraolvastam a Gond és Hitvallást. Cifra a nyelve, „sujtásos”, de bátor és – Áron későbbi írásai sohasem cáfoltak rá. Hol s mikor követt el árulást? Szegény bolond vádaskodó – önvádaskodó – önsajnálkozó magyarok!

13. 9. 1968

Kedves Susan,*

Hálásan köszönöm szeptember második levelét. Elkésve válaszolok, oka részben a rossz állapotom, amely éppen két hete tört ki, részben két szállóvendégem. Lányunkám keresztelőjére érkeztek, ők a keresztszülők. Nagy belül a fájdalom, sok körülöttem a rumli.

Még egyszer szívből köszönöm, hogy elhozta a serleget. Jó szolgálatot tett s nagy örömet szerzett. Amint mondtam: évekig vártam rá.

*Cs. Szabó László gépirásos levele

Levele megerősítette, amit előszóval elmondott. Németh Lászlónál frissen fogott a feje; beszámolójának is az a része érdekes, változatos, helyenként mulatságos és mindvégig eredeti, amelyben róla beszél. Ha nem tudná, megmondom: vonzó képet rajzol Németh Lászlóról, a leírásból kedves ember kerekedik ki. Az Illyésre vonatkozó rész kevésbé érdekes és jellemző, de hát maga is említette – előszóban –, hogy nagyon izgatott és bódult volt, mire oda ért. Sok egy nap két ilyen emberből, meg aztán a váratlan borzalmas hír Csehszlovákiáról! Csodálom, hogy volt egyáltalán ereje oda menni. A második részben legérdekesebb a népi-nyelvi múzeum. S az jellemző is aztán!

Még egyszer köszönöm a hosszú levelet s ismét gratulálok magyar nyelvtudásához. Hogy a csudában tud valaki így megtanulni ezen az átkozottul nehéz nyelven.

Kezét csókolja
Csé

48, GLOUCHESTER MEWS, W. 2

2. 10. 1968

Kedves Susan,*

Köszönöm szeptember 30.-i levelét. S *nagyon* köszönöm a Morus idézetet, olyan jólesett olvasni. Milyen igaza van neki, mint általában mindig. Látja, jelenidőben beszélek. Köztünk maradt ő is. Mikor kevéssel tanulmányom megírása előtt újraolvastam az Utopiát, átsiklottam e rész fölött. Hát persze, – akkor még a szomszéd szobában motozott Bözsi.

Örülök, hogy Németh Lászlót rokonszenves embernek mondja. De persze komikus is; komikuma nem von le nagyságából. Csak azért említem, hogy ne bánja, amiért „mulatságos”-nak írta le. A szememben így tette vonzóvá.

Sürgősen tisztázni kellene a súlyos félreértést Jancsó Elemér körül. Kérem írjon a barátjának. Nem szeretném, ha a Kolozsvárra szánt könyvek elkallódnának. A kulcs szó a *trollibusz* volt.

1967-ben halálra gázolták Elemér testvérbátyját, Bélát. Aki orvos volt és nem egyetemi tanár, de az erdélyi magyarság ügyét valóban szívében viselte, egy életen át s úgy, mint kevesen. Tanulmányait most rendezte sajtó alá az öccse, Elemér, aki viszont egyetemi tanár s a Strada Motilor 16 alatt lakik. Síremléket is ő állított bátyjának. Feleségével ki-kilátogatva a Házsongárdi Temetőbe, mindig elhaladnak édesanyám sírjánál. Ezt most írta meg Párizsból, ahová kiengedték két hétre. Akkor ígértem meg neki telefonon, hogy valahogy eljuttatom majd a Hunokat. Elemér még él, – kérem, tisztázza ezt magyar barátjánél is.

Még egyszer köszönöm a levelet s a Morus idézetet.
Kezét csókolja
Csé

*Cs. Szabó László gépirásos levele

BUDAPEST II.
JÓZSEFHEGYI U. 9.
1971. VII.

Kedves Susan,*

Meghatva olvastam levelét. Nem csak a nyelvtan tökéletes benne, hanem a Szív is. És hála isten, a kedély is! És milyen remek szót alkotott a paraszthatnámmal! Beillesztettem szókészletembe s magát nevezem meg szülőjének.

Sajnálom, hogy nem írhatok bővebben, – elutazás előestéjén vagyunk – de ennyiből is megéri, milyen meleg órát szerzett levelével.

Mindketten szeretettel köszöntjük

Illyés Gyula
És Flóra

*Illyés Gyula kézirásos levele